**УДК 373.2.**

***Алла ЗАЛІЗНЯК***

*orcid.org/0000-0002-5255-385X*

*кандидат педагогічних наук, доцент*

*доцент кафедри дошкільної освіти,*

*Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

*(Умань, Україна) amz423422@gmail.com*

# ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ДОШКІЛЬНИКІВ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

*У статті предметом розгляду є формування мовленнєвої компетенції в дошкільників у полікультурному середовищі. Метою нашої статті є розкриття сутності поняття «мовленнєва особистість» та мовленнєвих компетенцій особистості дитини в полікультурному середовищі. Зазначено, що на сучасному етапі в Україні гострою проблемою є мовне питання, що займає вагоме місце в полікультурному середовищі України. Оскільки Україна є багатоетнічною державою, що населяють етнічні українці та національні меншини й корінні народи. Наголошено, що своєчасне і якісне формування мовленнєвих компетенцій у дітей дошкільного віку – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку в полікультурному середовищі. Звернено увагу на те, що мовлення як засіб спілкування в закладі дошкільної освіти відбувається в таких педагогічних системах: «дитина – дитина», «дитина – діти», «вихователь – діти», вихователь – дитина», що характеризується педагогічним спрямуванням і набуває відповідних характерних ознак: діалогічність й змістовність мовлення; нормативність мовлення; образність та емоційність мовлення; пестливість, економічність мовлення та орієнтування на «Я» дитини. Підкреслено, що мовлення людини розвивається в ході мовленнєвої діяльності, яке охоплює такі види означеної практики: слухання, говоріння, читання і письмо. Кожний із видів мовленнєвої*

*діяльності має важливе значення для формування людини як мовленнєвої особистості. Розкрито сутність поняття «полікультурне середовище», в якому у дошкільників розвивається культура взаємин, спілкування, мовлення й толерантна взаємодія між людьми. Виокремлено поняття «мовленнєва компетенція дошкільника» як комплексне поняття, що слугує дошкільникам для спілкування в різних життєвих ситуаціях. Зазначено, що до мовленнєвої компетенції відносяться такі її види: лексична, фонетична, граматична, діамонологічна, комунікативна. В подальшому дослідженні планується вивчення взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю в умовах полікультурного освітнього середовища щодо розвитку рідного мовлення.*

**Ключові слова**: *вихователі, діти, мовленнєва особистість, мовленнєві компетенції, полікультурне середовище.*

***Alla ZALIZNYAK***

*orcid.org/0000-0002-5255-385X*

*PhD inof Pedagogical Sciences, Associ ate Professor*

*Associ ate Professor att he Department of Preschool Education,*

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*

*(Uman,Ukraine ) amz423422@gmail.com*

## FORMATION OF SPEAKING COMPETENCE IN PRE-SCHOOL CHILDREN IN A POLYCULTURAL ENVIRONMENT

*The subject of the article is the formation of speech competence in preschoolers in a multicultural environment. The purpose of our article is to reveal the essence of the concept of "speech personality", the speech competences of a child's personality in a multicultural environment. It was noted that at the current stage in Ukraine, the language issue is an acute problem, which occupies an important place in the multicultural environment of Ukraine. Since Ukraine is a multi-ethnic state inhabited by ethnic Ukrainians, national minorities, indigenous peoples. It is emphasized that*

*the timely and high-quality formation of speech competences in preschool children is an important condition for the full speech development of preschoolers in a multicultural environment. It is emphasized that human speech develops in the course of speech activity, which includes the following types of defined activity: listening, speaking, reading and writing. The essence of the concept of "speech competences", "speech personality" is revealed. The concept of "speech competence of a preschooler" is singled out as a complex concept. It is noted that speech competence includes the following types: lexical, phonetic, grammatical, diamonological, communicative. In a preschool education institution, teachers should show preschool children the uniqueness of their native language, educate them to respect the values of other cultures, develop sociability and form a multicultural worldview. Such training in a multicultural environment will contribute to the education of not only a tolerant, active, but also a speaking personality and the formation of a special way of thinking in it regarding equality between people, respect for their right. Thus, by forming speech competences in preschool children, teachers of preschool institutions will teach preschool children to build their speech correctly. In further research, it is planned to study the interaction of the preschool education institution with the family in the conditions of a multicultural educational environment regarding the development of native speech.*

**Key words**: *educator, preschoolers, speech personality, speech competences, multicultural environment.*

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі в Україні гострою проблемою є мовне питання тобто мова народу, що займає вагоме місце в полікультурному середовищі України. Оскільки Україна є багатоетнічною державою, що населяють етнічні українці та національні меншини й корінні народи.

Розвиток мовлення – складний психологічний процес, що обумовлений розвитком діяльності спілкування з дорослими та ровесниками в онтогенезі. Мова – засіб спілкування, обмін думками між людьми, засіб передачі знань дітям про природу, побут, довкілля тощо. За допомогою рідної мови в

полікультурному середовищі діти вчаться розв'язувати практичні та пізнавальні завдання, взаємодіяти з ровесниками, поштиво ставитись до своєї та інших культур, що сприяє вихованню полікультурної та мовленнєвої особистості.

Оволодіння рідною мовою, мовленнєвими компетенціями – важливе надбання дошкільників і розглядається в сучасній дошкільній освіті як загальна основа виховання та навчання дітей. Своєчасне і якісне формування мовленнєвих компетенцій у дітей дошкільного віку – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку дошкільників у полікультурному середовищі. Насущна проблема полягає в тому, що результатом сформованості мовленнєвої особистості є формування у неї мовленнєвої компетенції, до складу якої відносять вміння достеменно та вдало практично послуговуватися мовою в конкретних випадках та вживати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні (наголоси, логічні паузи, ритм, тембр, мелодика) засоби виразності мовлення.

**Аналіз досліджень.** Питанням виховання і навчання особистості в полікультурному середовищі були присвячені дослідження, авторами яких є Р. Агадуллін, Л. Барановська, Ю. Бахтін, О Безкаравайна, В. Бондаренко, О. Ковальчук,Ю, Е. Миропольська, А. Солодка та інші.

Окремі аспекти проблеми полікультурної освіти висвітлено у працях В. Бойченко, В. Гукаленко, Є. Ковальчук, М. Красовицького, Е. Суслова, О. Сухомлинської, Г. Філіпчук та інших.

Підвищення ефективності процесу розвитку мовлення дітей дошкільного віку завжди було предметом спеціальних досліджень науковців і методистів (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, С. Гончаренко, Л. Калмикова, Т. Пірожeнко, Л. Федоренко та інші). Це зумовлено тим, що рівень мовленнєвого розвитку дошкільників значною мірою визначає й загальний рівень їхнього розвитку та завдяки якому відбувається формування мовленнєвої компетентності.

Питанню виховання любові до рідного слова присвячено праці В. Сухомлинського, М. Жовтобрюх та інших.

Теорію мовленнєвої діяльності було розроблено вченими: А. Богуш, Л. Виготським, І. Зимньою, О. Леонтьєвим, Т. Рябовою та іншими.

Сучасні підходи до навчання мови і розвитку мовлення висвітлено у працях М. Вашуленко, Є. Соботович, О. Шахнарович та інших.

**Мета статті.** Метою нашої статті є розкриття сутності поняття «мовленнєва особистість» та мовленнєвих компетенцій особистості дитини в полікультурному середовищі.

**Виклад основного матеріалу.** Рідна мова є основою існування етносу, своєрідним ланцюгом, що з'єднує нинішнє покоління з минулим і майбутнім. Засвоюючи рідну мову, дитина опановує поняття, які впливають на її розумовий розвиток. Мовлення – процес використання конкретної мови конкретною людиною, що розглядається як процес індивідуальний.

Підкреслимо, що мовлення як засіб спілкування є одним із основних видів діяльності, яким людина оволодіває у процесі онтогенезу. Зазначимо, що спілкування – це дуже складний феномен у житті кожної людини, воно є важливою духовною потребою особистості як суспільної істоти. Головна особливість спілкування як процесу – взаємодія. Спілкування – найважливіша функції мови, бо саме в процесі комунікації люди обмінюються інформацією, встановлюються контакти (Федяєва, 2009).

Мовлення як засіб спілкування в закладі дошкільної освіти відбувається в таких педагогічних системах: «дитина – дитина», «дитина – діти», «вихователь – діти», вихователь – дитина», що характеризується педагогічним спрямуванням.

Таке педагогічне мовлення набуває відповідних характерних ознак:

1. Діалогічність мовлення, що передбачає застосування вихователем прийомів емоційного впливу, стимуляцію мовленнєвої активності дітей, активного слухання, вміння діалогізувати монологічні форми мовлення. Це означає, що у процесі пояснення якогось матеріалу він постійно підтримує

контакт з дітьми: перевіряє, чи розуміють вони зміст розповіді, чи цікаво їм, привертає увагу до головного. Скажімо, так: «Діти, ви здогадалися, про кого йдеться?», «Пригадаймо разом», «Слухайте уважненько!», «Поміркуймо разом», «Хочете дізнатися, що було далі?».

2. Змістовність мовлення забезпечує його дієвість в освітньому процесі. Зміст повідомленого має бути простим і достовірним, інформація – точною та зрозумілою, виклад – логічним, з елементами новизни.

3. Спрямованість мовлення передбачає орієнтацію на «Я» дитини, на сприймання і розуміння маленьким слухачем зверненого до нього слова. Саме тому мають ураховуватися інтереси дітей, їх особистісні уподобання.

4. Нормативність мовлення передбачає бездоганне володіння вихователем українською мовою, її лексикою, граматикою, орфоепічними нормами, надання переваги власне українським словам.

5. Образність мовлення забезпечується умінням «малювати зорові образи» (К. Станіславський) завдяки вдалому вживанню синонімів, епітетів, порівнянь, образних виразів, приказок, прислів'їв тощо.

6. Емоційність мовлення забезпечується зміною порядку слів у реченні: «Ой радуйся, земле, радуйся! Хай щастить вам, люди добрі», добором відповідних слів: «Здоровенькі були!»; вживанням слів, які передають почуття, стани, переживання, ставлення мовця до того, про що йдеться: радісно, смішно, соромно, боляче, жаль, кепсько, погано, гаразд, добре, хороше.

7. Пестливість мовлення передбачає використання педагогом лагідних звертань до дитини, вживання слів зі пестливо-зменшувальними суфіксами. Пригадаймо традиційні звертання до дитини: дитятко, дитиночко, дитинонько, малятко, серденько, голубонько, пташенятко тощо.

8. Економічність мовлення виявляється у лаконічності, тобто у відсутності багатослів'я, частого повтору одних і тих самих слів та словосполучень (мовних штампів), зайвої пишномовності, слів-паразитів (от, значить), великої кількості вставних слів і словосполучень (Луценко, 2000).

Підкреслимо, що мовлення людини розвивається в ході мовленнєвої діяльності, яке охоплює такі види означеної практики: слухання, говоріння, читання і письмо. Кожний із видів мовленнєвої діяльності має важливе значення для формування людини як мовленнєвої особистості. Оволодівши вмінням слухати і говорити в сім'ї та в закладі дошкільної освіти, а в школі – читати та писати, людина розвивається як повноцінний комунікабельний мовець.

Зазначимо, що саме на етапі дошкільного дитинства шліфується звуковимова, розширюється лексичний запас слів, удосконалюються граматичні вміння, дитина засвоює засоби мовленнєво-комунікативної поведінки, яка створює його індивідуальне мовленнєве «обличчя». Так формується мовленнєва особистість, яка оволодіває мовленнєвими компетенціями.

На думку відомого науковця А. Богуш: «Мовленнєва особистість дошкільника – це активний, ініціативний мовець, відкритий для спілкування, який легко і невимушено вступає у спілкування з дітьми і дорослими; застосовує мовні і немовні засоби виразності, володіє формулами мовленнєвого етикету, має розвинуті комунікативні здібності і достатній рівень розвитку рідного мовлення» (Богуш та ін., 2008: 46).

До змістових компонентів мовленнєвої особистості відносять:

– особистісний, тобто те індивідуальне, глибинне, що властиве людині від природи, батьків, родини;

– культурологічний, що враховує рівень освоєння культури як важливого засобу пробудження інтересу до мови і залежить насамперед від сім'ї, її культурного рівня;

– ціннісний, світоглядний, що ґрунтується на змісті виховання, розвитку особистості в суспільстві, тобто це система цінностей, життєвих позицій, якими мовець оволодіває впродовж тривалого періоду життя (Федяєва, 2009).

Зміст формування мовленнєвої компетентності в дошкільному віці визначається програмами мовленнєвого розвитку дітей та Базовим компонентом дошкільної освіти.

Вагоме значення має формування у мовленнєвої особистості мовленнєвих компетенцій саме в полікультурному середовищі, в якому діти вчаться спілкуватися один з одним, жити в мирі та злагоді, обмінюватися досвідом.

Насамперед з'ясуємо сутність поняття «полікультурне середовище».

У короткому тлумачному словнику психолого-педагогічних термінів поняття «полікультурне середовище» трактується як «середовище, де проживають, працюють, навчаються і взаємодіють між собою представники багатьох національностей» (Козубовська, Повідайчик, 2021: 30).

Саме в полікультурному середовищі у дошкільників розвивається культура взаємин, культура спілкування, культура мовлення й толерантна взаємодія між людьми.

Мовленнєва компетенція дошкільника – комплексне поняття, що слугує дошкільникам для спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Раніше ніж перейти до розгляду мовленнєвих компетенцій, розглянемо сутність поняття «компетентність», що трактується в програмі та методичних рекомендаціях «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» як «комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання: складати творчі розповіді, малюнки і конструкції за задумом), ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль» (Богуш, 1999: 10).

У вищезазначеній програмі вказується, що до мовленнєвої компетенції відносяться такі її види: лексична, фонетична, граматична, діамонологічна, комунікативна (Богуш, 1999: 10).

У даній програмі розглядається сутність вищеназваних мовленнєвих компетенцій:

– «Лексична компетенція – наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів… Лексична компетенція ґрунтується на словниковій роботі з дітьми» (Богуш, 1999: 11).

– «Фонетична компетенція – правильна вимова всіх звуків рідної мови, звукосполучень відповідно до орфоепічних норм, наголосів, добре розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонеми; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічні наголоси тощо)… Фонетична компетенція формується в процесі роботи з виховання звукової культури мовлення» (Богуш, 1999: 11).

– «Граматична компетенція – неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови згідно з законами і нормами граматики (рід, число, відмінок, клична форма тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм» (Богуш, 1999: 11).

– «Діамонологічна компетенція – розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати на запитання і звертатися з запитаннями, підтримувати та розпочинати розмову, вести діалог, складати різні види розповідей» (Богуш, 1999: 11).

– «Комунікативна компетенція – комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування» (Богуш, 1999: 11).

– «Граматична компетенція – формується у практичній мовленнєвій діяльності» (Богуш, 1999: 14).

– «Діамонологічна компетенція – два типи мовлення: діалогічне та монологічне. У пропонованій програмі особлива увага звертається на розвиток діалогічного мовлення та етичних засад спілкування в усіх вікових групах» (Богуш, 1999: 16).

– «Комунікативна компетенція – спрямована на розвиток культури мовленнєвого спілкування, мовленнєвого етикету та етичних норм

спілкування» (Богуш, 1999: 17).

Отже, у закладі дошкільної освіти педагоги повинні показувати дітям дошкільного віку неповторність рідної мови, неповторність культури та відчути «діалог культур», виховувати у них повагу до цінностей інших культур, розвинути комунікабельність та формувати полікультурне світобачення. Таке навчання в полікультурному середовищі сприятиме вихованню не лише толерантної, активної, а й мовленнєвої особистості та формування в неї особливого способу мислення щодо справедливості, рівності між людьми, пошани до їх прав і свобод.

**Висновки.** Таким чином, формуючи у дітей дошкільного віку мовленнєві компетенції, педагоги дошкільних закладів навчать дітей дошкільного віку правильно будувати своє мовлення та розуміти в умовах полікультурного середовища, що рідна мова – національний скарб, який слід охороняти, формувати та поліпшувати.

В подальшому дослідженні планується вивчення взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю в умовах полікультурного освітнього середовища щодо розвитку рідного мовлення.

## Список використаних джерел

1. Богуш А. М., Трифонова О. С., Кисельова О. І. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія / за ред. А. Б. Богуш. Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.

2. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та метод. рекомендації / укл. А. М. Богуш. Одеса : Маяк, 1999. 83 с.

3. Козубовська І.В., Повідайчик О.С. Короткий тлумачний словник психолого-педагогічних термінів: навчально-методичне видання. Ужгород, 2021. 41 с.

4. Луценко І. Педагогічний стиль мовлення. *Дошкільне виховання*. 2000. № 1. С.9-10.

5. Федяєва В. Роль сім'ї у вихованні мовної особистості. *Рідна школа*. 2009. № 1. С.3-8.

## REFERENCES

1. Bohush A. M., Tryfonova O. S., Kyselova O. I. (2008). Formuvannia movnoi osobystosti na riznykh vikovykh etapakh. [The formation of linguistic personality at different age stages: monograph] A. B. Bohush (Ed). Odesa: PNTs APN Ukrainy [in Ukrainian].

2. Vytoky movlennievoho rozvytku ditei doshkilnoho viku: prohrama ta metod. rekomendatsii. [Origins of speech development of preschool children: program and methodological recommendations] A. M. Bohush (Ed). (1999). Odesa: Maiak [in Ukrainian].

3. Kozubovska I. V., Povidaichyk O. S. (2021). Korotkyi tlumachnyi slovnyk psykholoho-pedahohichnykh terminiv: navchalno metodychne vydannia. [Short explanatory dictionary of psychological and pedagogical terms: educational methodical edition] Uzhhorod [in Ukrainian].

4. Lutsenko I. (2000). Pedahohichnyi styl movlennia. [Pedagogical style of speech] *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 1. 9-10 [in Ukrainian].

5. Fediaieva V. (2009). Rol sim'i u vykhovanni movnoi osobystosti. [The role of the family in the education of a linguistic personality] *Ridna shkola – Native the school*. 1. 3-8 [in Ukrainian].